

ЩОДО МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

В. В. Химинець, д. е. н., доцент, завідувач сектору досліджень Західного регіону в місті Ужгороді центру регіональних досліджень НІСД

В. В. Нестеренко, головний консультант сектору досліджень Східного регіону в місті Харкові центру регіональних досліджень НІСД

В аналітичній записці визначено основні проблеми, які перешкоджають створенню умов для сталого розвитку сільських територій та забезпеченню їх конкурентоспроможності. Надано рекомендації органам державної влади та органам місцевого самоврядування, врахування яких сприятиме активізації підприємництва в сільській місцевості, реалізації трудового потенціалу територіальних громад, підтримці та забезпеченню розвитку фермерських господарств, зокрема - на основі використання потенціалу реєстрації географічного зазначення місцевої продукції.

Висновки та рекомендації

Малі фермерські господарства недостатньо інтегровані в економічні процеси держави, і це обмежує їх спроможність нарощувати додану вартість у власному бізнесі та забезпечувати розвиток сільських територій. Запровадження механізмів побудови цілісних ланцюгів доданої вартості в роботі дрібних фермерів, лісокористувачів та рибалок, які можуть стати рушійними силами місцевої економіки, досягнення їх здатності конкурувати з великими господарствами в ринковій економіці України вимагають формування відповідних інструментів та механізмів, які дозволять малим підприємцям в сільській місцевості розкрити власний потенціал.

Для цього має відбутись зміна підходів до формування та реалізації місцевої політики на рівні територіальних громад (ТГ) на основі **стратегічного бачення щодо збалансованого територіального розвитку та забезпечення їх конкурентоспроможності за принципом – влада громади не чекає інвесторів ззовні, а «виросує» інвесторів всередині громади.** Виконанню цих завдань сприятиме здійснення наступних кроків:

1. Міністерству фінансів України у співпраці із Міністерством економіки України та Міністерством аграрної політики та продовольства України розробити та внести в установленому порядку пропозиції щодо змін до Податкового Кодексу України в частині скасування норми про встановлення мінімальної площі сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства (не менше 2 гектарів), що дасть можливість малим виробникам сільськогосподарської продукції легалізувати себе як фермерське господарство, що здійснює діяльність на спрощеній системі оподаткування¹. Відповідно у Розділі XIV. «Спеціальні податкові режими». Глави I. «Спрощена система оподаткування, обліку та звітності», підпункт 4) б пункту 291.4 слова *«площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства становить не менше 2 гектарів, але не більше 20 гектарів»* викласти в редакції: *«площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства становить не більше 20 гектарів»*;

2. Обласним радам:

2.1. Надавати підтримку асоціаціям виробників продукту географічного зазначення (ГЗ)², зокрема шляхом фінансування з обласного бюджету процедури сертифікації виробництва, навчання та консультування членів асоціацій з метою дотримання затверджених рецептури, технології та якості продукту ГЗ;

2.2. Розробити за участі та пропозицій ТГ та затвердити регіональні програми:

- маркетингу та промоції ГЗ, в яких (1) – затвердити графік проведення щорічних тематичних фестивалів та ярмарків³, (2) – затвердити стратегію інформаційно-промоційного супроводу просування локальної продукції за допомогою SEO-просування та SMM-просування; (3) – передбачити створення умов для використання можливостей е-комерції, передусім інструменту marketplace⁴ з метою активізації

¹ Поточна редакція унеможливує в регіонах що характеризуються малоземеллям (зокрема Закарпатська, Чернівецька області Західної України) малим виробникам аграрної продукції як фермерським господарствам (насамперед це виноробство, вирощування ягід, бджільництво, виробництво сиру та бриндзі, тощо) діяти на спрощеній системі оподаткування. Відміна вказаної норми позитивно вплине на офіційну реєстрацію самозайнятого населення в сільських (особливо гірських) територіальних громадах.

² Згідно з Законом України «Про правову охорону географічних зазначень», Географічне зазначення (ГЗ) – це найменування місця, що ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та має особливу якість, репутацію чи інші характеристики, зумовлені головним чином цим географічним місцем походження, і хоча б один з етапів виробництва якого (виготовлення (видобування) та/або переробка, та/або приготування) здійснюється на визначеній географічній території.

³ За прикладом щорічного фестивалю «Гуцульська бриндзя» – традиційного щорічного вересневого фестивалю у Закарпатті, що демонструє гуцульські традиції, розваги, культуру, гастрономію та популяризує овечий сир «Гуцульська бриндзя», а також Міжнародний гуцульський фестиваль.

⁴ Платформа для е-комерції, торговий Інтернет-майданчик, що виступає посередником між продавцем та покупцем.

продажу локальної продукції за допомогою Інтернет-мережі, (4) – передбачити розробку на конкурсній основі символіки та логотипів для маркування та пакування продукції з ГЗ; (5) передбачити підтримку логістики просування, постачання та збуту товару, розробки символіки та логотипів для маркування та пакування продукції з ГЗ; передбачити фінансове забезпечення цих заходів;

- проведення циклу консультацій та інформаційних турів у ТГ для підвищення обізнаності локальних виробників крафтової продукції та фермерів у сфері економічної та фінансової грамотності;

- проведення консультативної та інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення в сільській місцевості щодо можливостей реалізації бізнес-ініціатив із залученням пільгового кредитування (передусім, в межах програми «Доступні кредити 5-7-9 %»), коштів в рамках програм транскордонного співробітництва, міжнародної технічної допомоги, державних цільових програм, місцевих бюджетів;

3. Міністерству розвитку громад та територій України надавати консультації та сприяти керівним органам ТГ в питаннях:

3.1. Аналізу специфіки локального виробництва, збору інформації про традиції виготовлення унікальних продуктів на території ТГ й на цій основі -створення унікальної пропозиції для перетворення традиційних особливостей регіону/території, власного виробництва та локального продукту на конкурентні переваги;

3.2. Інформування жителів ТГ про можливості та переваги виробництва товарів з ГЗ, а також супроводження та підтримки реєстрації ГЗ;

3.3. Включення за допомогою механізмів звернень до обласних і районних рад до переліку пріоритетів місцевих програм, бюджетів участі проектів щодо створення, реєстрації та фінансової підтримки асоціацій виробників власного унікального продукту (для реєстрації ГЗ заявником має бути об'єднання осіб, які працюють із даним продуктом);

3.4. Заохочення місцевих виробників приймати безпосередньо у себе на господарстві систематичні гастро-етно-тури відвідувачів на основі популяризації продукції ГЗ, реалізації маркетингової стратегії цієї продукції та побудови ланцюгів її реалізації, в партнерстві з асоціаціями виробників та туроператорами;

3.5. Ініціювання обговорення на рівні ТГ стратегічного бачення щодо збалансованого розвитку, побудованого на реалізації існуючих конкурентних переваг території, комунікаціях з місцевим бізнесом та побудові партнерських відносин, спрямованих на створення нових робочих місць.

Обґрунтування

Адміністративно-територіальна реформа, яка відбулася в Україні, значно розширила автономію органів місцевого самоврядування в прийнятті рішень щодо розвитку своїх територій. Водночас в умовах відсутності стратегічного бачення

розвитку сільських територій, побудованого на реалізації існуючих конкурентних переваг та за участі бізнесу та громадськості, відбувається поширення хронічної дотаційності місцевих бюджетів, загострення економічних та соціальних проблем на цих територіях. У контексті забезпечення конкурентоспроможності сільських та селищних ТГ уваги потребують проблеми налагодження механізмів взаємодії, комунікації та побудови ланцюгів доданої вартості, наведені нижче.

1. Відсутність відкритого діалогу та співпраці між місцевою владою і місцевим бізнесом гальмує процеси забезпечення конкурентоспроможності ТГ та містить ризики зниження податкових надходжень до місцевих бюджетів.

В умовах відкритого ринку землі та діючих норм податкового законодавства (ПДФО сплачується за місцем фактичної реєстрації власника або орендаря земельних ділянок), коли власник не має ані мотивації, ні зобов'язань щодо сплати податків саме до місцевого бюджету за місцем розташування об'єкта господарювання, існують ризики зменшення податкових надходжень до бюджетів ТГ, на території яких ці ділянки розташовані, якщо землі будуть продані мешканцям інших ТГ.

Зазначена проблема виникає саме на етапі формування стратегічної комунікації між головою і адміністрацією громади та місцевим бізнесом, в першу чергу - фермерами та одноосібниками на сільських територіях. Підприємець, який не відчуває позитивного ефекту від сплати податків на місцевому рівні у вигляді якісних публічних послуг (освіти, медицини, соціального захисту, ЖКГ) для себе, своєї родини, працівників свого підприємства та пайщиків землі, не схильний до партнерських взаємовідносин з органом місцевого самоврядування, шукатиме шляхи зменшувати рівень сплати податків до місцевого, та, відповідно, і до регіонального та державного бюджетів.

Для зміни ситуації необхідно робити кардинальні кроки, спрямовані на обов'язкове забезпечення участі жителів громади в процесах розробки та прийняття рішень в громаді. Метою взаємодії органів місцевого самоврядування, місцевого бізнесу та жителів має стати досягнення цілей розвитку сільських територій на засадах здорової конкуренції та ефективного співробітництва між громадами. Саме сприйняття конкуренції між громадами за економічний та кадровий потенціал як рушійної сили розвитку територій дозволить активізувати внутрішні ресурси кожного суб'єкта підприємницької діяльності територій щодо внеску в розвиток конкретної громади.

2. В умовах відсутності стратегічних комунікацій влади з бізнесом та громадою, низького рівня економічної та фінансової грамотності сільських виробників та браку належної державної підтримки розвитку фермерства гальмується й побудова нових ланцюгів доданої вартості.

В міру обставин, що історично склалися, актуальною залишається проблема забезпечення економічної та фінансової грамотності традиційних сільських

виробників, зокрема щодо інформування про можливості кооперації та налагодження механізмів співробітництва, навчання основам формування інвестиційної, маркетингової та цінової політики. Виробники, які виготовляють високоякісний продукт за унікальними технологіями, вкладають у нього багато часу, умінь, знань й інших ресурсів, не вміють знайти партнерів та інвесторів, оцінити кінцевий продукт належним чином, знайти цільову аудиторію, створити маркетингову стратегію реалізації своєї продукції у відповідному ринковому сегменті.

Нерідко реєстрації платником єдиного податку виробнику перешкоджає норма Податкового кодексу України щодо встановлення мінімальної площі володіння або оренди земельної ділянки не менше

2 гектарів⁵. Це особливо відчутно в гірській місцевості, яка характеризується малоземеллям, зокрема в Закарпатській, Чернівецькій областях для малих фермерських господарств. Насамперед, це стосується сфер, які не потребують значних земельних площ, та водночас є найпоширенішими в даному виді підприємництва: виноробство, вирощування ягід, бджільництво, переробка та консервація сільськогосподарської продукції, виробництво сиру тощо.

Інтереси малих фермерських господарств також недостатньо враховуються в національних галузевих програмах уряду і, як наслідок, вони недостатньо отримують державної підтримки.

Вирішення зазначених проблем стає ще актуальнішим у контексті завдань створення умов для самозайнятості місцевого населення та сповільнення трудової міграції до інших територій та країн, які є особливо актуальними для західних регіонів країни.

Одним з драйверів для налагодження механізмів побудови ланцюгів доданої вартості, що ґрунтуються на особливостях кожної місцевості, може стати активізація використання в підприємницькій діяльності такого унікального інструменту як ГЗ, що дозволяє здійснювати підтримку малих та середніх фермерських господарств, сприяти розвитку крафтового виробництва та ремісництва (Додаток). Отриманий досвід реалізації проекту ЄС «Підтримка розвитку системи географічних зазначень України»⁶ показав, що впровадження на базовому рівні (ТГ) реєстрації та промоції унікального продукту з використанням ГЗ – ефективний інструмент регіонального економічного розвитку. Зокрема, впровадження ГЗ дає можливість місцевим виробникам традиційної продукції об'єднатися в профільні асоціації, усвідомити

⁵ «Податковий Кодекс України», Розділ XIV. «Спеціальні податкові режими». Глави І. «Спрощена система оподаткування, обліку та звітності». , підпункт 4) б пункту 291.4

⁶ Проект ЄС «Підтримка розвитку системи географічних зазначень в Україні» допомагає Україні створити дієву систему географічних зазначень у відповідності до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Сайт Мінекономіки. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=58625206-1c30-4a4d-be8f-5b4e2b6dd0d3&title=ProektspidtrimkaRozvitkuSistemiGeografichnikhZaznachenVUkraini>

власне значення та відповідальність за збереження традицій та якості продукції, отримати колективне інтелектуальне право власності на продукт, маркетингову стратегію промоції та просування, вийти на нові ринки збуту і, як наслідок, значно збільшити додану вартість власної продукції, посилити представництво їхніх інтересів на регіональному та загальнонаціональному рівнях. Прикладом може слугувати реєстрація «Гуцульської овечої бриндзи» як ГЗ, в результаті чого реалізація цієї продукції суттєво збільшилася⁷.

⁷11 листопада 2019, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України видало посвідчення про те, що «Гуцульська овеча бриндзя» має географічне зазначення походження товару, таким чином, це був перший український продукт із таким статусом. Після реєстрації виготовлений продукт у 2020 році був проданий весь ще на початку 2021 року, і ринок відчув суттєву нестачу оригінального продукту, що вмотивовує виробників.

Додаток

Основні засади правової охорони географічних зазначень⁸

Закон України "Про правову охорону географічних зазначень" (далі – Закон) визначає засади правової охорони географічних зазначень в Україні та регулює відносини, що виникають у зв'язку з їх реєстрацією, використанням та захистом.

Крім цього Закону, діють Правила складання, подання та проведення експертизи заявки на реєстрацію географічного зазначення, затверджені наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 12 березня 2021 року № 536-21, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 18.05.2021 за № 649/36271, які набули чинності 01 червня 2021 року. Ці Правила визначають вимоги до документів заявок на реєстрацію географічних зазначень та регулюють відносини, що виникають у зв'язку з поданням заявок, проведенням їх експертизи, прийняттям рішень за заявками.

Відповідно до статті 1 Закону *географічне зазначення* – це найменування місця, що ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та має особливу якість, репутацію чи інші характеристики, зумовлені головним чином цим географічним місцем походження, і хоча б один з етапів виробництва якого (виготовлення (видобування) та/або переробка, та/або приготування) здійснюється на визначеній географічній території.

Назва місця походження товару – це вид географічного зазначення, який означає найменування, що ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та який має особливі якості або властивості, виключно або головним чином зумовлені конкретним географічним середовищем з притаманними йому природними і людськими факторами, і всі етапи виробництва якого (виготовлення (видобування) та/або переробка, та/або приготування) здійснюються на визначеній географічній території.

Правова охорона географічним зазначенням надається на підставі їх державної реєстрації, яка діє безстроково за винятком випадків дострокового припинення дії реєстрації географічного зазначення, передбачених статтею 21 Закону.

Державну реєстрацію географічних зазначень шляхом внесення відповідних відомостей до Реєстру здійснює від імені держави Національний орган інтелектуальної власності, функції якого виконує Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.10.2020 № 1267-р.

На даний момент в Україні зареєстровано 8 продуктів з ГЗ та ще 7 перебувають на стадії реєстрації (для прикладу, на території ЄС таких продуктів вже понад 3300 одиниць).⁹

⁸ <https://ukrpatent.org/uk/articles/tovar>

⁹ <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiki-dopomagaye-zareyestruvati-geografichne-zaznachennya-hersonskogo-kavuna-ta-shche-semi-produktiv>